

19. század

A kémia előtérbe kerülésével egyre több *vegyészeti* szaklap és kézikönyv látott napvilágot. A növekvő folyóiratirodalom készítette 1821-ben arra JONS JACOB BERZELIUS-t, hogy kiadja természettudományi szemléjét, melyben a hangsúly a kémián volt. Ez 25 éven át, évente egyszer áttekintést nyújtott a megjelenő szakirodalomról. Az első tisztán vegyészeti referálólap az 1830-ban indult *Pharmazeutisches Zentralblatt* volt. A lap előbb *Chemisch-Pharmazeutisches Zentralblatt*-ra, majd 1856-ban *Chemisches Zentralblatt*-ra változtatta nevét. Megjelentetését korábbi kiadójától 1897-ben a *Német Kémiai Társaság* vette át.

A francia és angol kémiai társaságok előbb különböző folyóirataikban közöltek referátumokat, majd a 20. század elején önálló referálólapokat hoztak létre.

Sorra jelentek meg a japán és amerikai referálólapok is. 1907-ben adták ki a *Chemical Abstracts* első számát. Ebben az évben a referálólapok száma már 60 fölé emelkedett.

A referálólapok létrejötte és fejlődése szoros összefüggésben van a folyóiratok mennyiségi növekedésével. A FID 1969. évi jelentése szerint több mint 1500 referáló/indexelő kiadvány jelenik meg a világon.

20. század

Az első referálólapok beszámolói mind tárgykörük, mind földrajzi kitekintésük szempontjából erősen korlátozottak voltak. A fejlődés először a kémia egy részterületén indult meg a külföldi szakirodalom feldolgozásával. Ma már azonban még a 14 ezer szaklapot figyelő *Chemical Abstracts* sem képes a kémia valamennyi részterületének minden releváns folyóiratát és szabadalmi leírását feldolgozni. E területen újabb és újabb referáló szolgáltatások jönnek létre, részben az interdiszciplináris területek feltárására törekedve. Sok *online* adatbázis alakul, bár ezek nagy része nem tartalmaz referátumot, csupán a cím- vagy kulcsszavak alapján kell a felhasználónak tájékozódnia.

Minden információs rendszerben két fontos adatcsoport vezet a felhasználót: az *index vagy osztályozási rendszer* a dokumentumok megfelelő csoportjához, a *referátum* pedig a dokumentumban rejlő releváns információhoz.

A kémiai referálólapok kidolgozták saját egyéni, a többitől eltérő referáló- és indexelő módszereiket, a legújabb gépi adatbázisok viszont egyre kisebb szerepet szánnak a referátumoknak. A hagyományos szolgáltatások pedig mindinkább hajlanak a szerzői referátumok közzétételére, holott ezek rendszerint inkább csak a cikk ismertetései, mintsem a lényeges információk közlései.

A jó referátum az eredeti dokumentum *rövidített, de*

pontos megtestesítője, az információk átrendezett, tömörített helyettesítője, bár kétségtelen, hogy minden referálás *információvesztés*et okoz. Történeti szempontból nézve a referátum az információk kiemelése és háttérbe szorítása, olyan általánosítás, melynek eredményeként a felhasználó *megítélheti a dokumentum számára releváns voltát*.

Epilógus

A referátum a széljegyzetektől a *Chemical Abstracts* minőségi kivonataiig az évszázadok során sok mindent jelentett. Egyik fontos láncszeme volt az információ létrehozója és felhasználója közötti kommunikációs láncnak.

Az elmondottak rövid példájaként: ez az írás is referátum, pontosan rövidített összegezése mindannak, amit szerző az évek során e kérdéstről olvasott.

/SKOLNIK, H.: Historical development of abstracting - Journal of Information and Computer Science, 19. köt. 4. sz. 1979. p. 215–218./

(Dezső Zsigmondné)

A természettudományos irodalom tükröződése a kurrens bibliográfiákban

Az utóbbi 15–20 évben a Szovjetunióban igen megnövekedett a természettudományok – főleg a biológia, fizika, kémia – irodalmát feltáró bibliográfiák száma. Ez a növekedés összefügg azzal, hogy a 60-as évek végére megalakult új tudományos központokban rendkívül aktív kutatómunka folyik.

A bibliográfiai segédletek létrejöttében különösen fontos szerepet játszik a *Szovjet Tudományos Akadémia Könyvtára* (Biblioteka Akademii Nauk SZSZSZR) és az akadémiai intézeti könyvtárak hálózata.

Az a hatalmas fejlődés, amely a komplex témájú bibliográfiák terén észlelhető, megerősíti azt a feltevést, hogy e folyamatot a tudományfejlődés feltételei predesztinálják. Célszerű tehát, ha módszeres vizsgálat alá vetjük a *kurrens szakbibliográfiának a tudományos–műszaki tájékoztatásban betöltött szerepét*, és kijelöljük helyét a tájékoztató kiadványok között.

E célból készült el a *Referativnij Zsurnalban (RZS)*, valamint a más forrásokban tükrözött irodalom összehasonlító analízise, amely a következő kérdésekre volt hivatva választ adni:

milyen az RZS és a többi forrás *átfedéseinek* mértéke, illetve a párhuzamos használatukat illető gyakorlat;

mennyire elégíti ki a feltárásnak ez a módja—rendszerre a *szakemberek igényeit*;

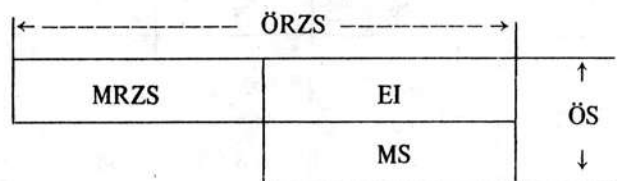
Az egybeeső és a kizárólagos információk megoszlása
a plazmafizika témakörében

Információk		Zónák															
		A szakterület szűken vett irodalma (A ¹)	A szakterület irodalma (A)	Összesen	Rokontudományok (B)										Általános műszaki irodalom (C)	Általános tudományos irodalom (D)	Összesen
					Úrkutató	Energetika	Rádió és elektro-technika	Gépgyártás	Szállítás	Vegyipar	Bányászat	Kohászat	Összesen				
A Referativnij Zsurnal kizárólagos információi (MRZS)	folyóiratok	6	61	67	3	38	16	14	10	4	1	1	87	32	63	249	
	cikkek	273	242	515	4	92	28	30	30	6	1	1	182	69	148	914	
A szakági segédletek kizárólagos információi (MS)	folyóiratok	2	17	19	4	5	9					1	19	3	7	48	
	cikkek	9	37	46	5	12	21						31	7	11	103	
Egybeeső információk (EI)	folyóiratok	8	79	87	7	2	5						14	6	17	124	
	cikkek	235	554	789	24	6	27						57	18	61	925	
A Referativnij Zsurnal kizárólagos információi (MRZS)	cikkek	413	976	1389	33	19	19						64	23	93	1569	
A szakági segédletek kizárólagos információi (MS)	cikkek	160	353	513	10	4	26						40	12	42	607	
Összes információ (I)	folyóiratok	16	157										420	41	87	421	
	cikkek	1090	2162										382	129	355	4118	

mely mutatók alkalmasak arra, hogy kifejezzék az információk egybeesését, illetve divergálását az összehasonlított bibliográfiákban, lehetnek-e az effajta értékelésnek formai ismérvei.

Az elemzés alapjául egyrészt három kurrens szakbibliográfia, úm. a *Fizika Plazmü* (Plazmafizika), az *Elektronnaja Sztruktura Metallov* (A fémek elektron-szerkezete), valamint a *Rentgenovszkie Lucsi v Nauke i Tehnike* (A röntgen-sugarak a tudományban és a technikában) 1973-as és 1975-ös évfolyama szolgált, másrészt pedig a *Referativnij Zsurnal Fizika, Himija* (Kémia), *Metallurgija* (Kohászat), *Elektronika i ee Primenenie* (Az elektronika és alkalmazása) és *Metrologija i Izmeritel' na ja Tehnika* (Mérés és mérés-technika) sorozatának 2–2 azonos évfolyama.

A vizsgálat körébe eső információk összességét (I) a következőképpen ábrázolhatjuk:

ahol

az ÖRZS – a Referativnij Zsurnal összes információját,

az MRZS – a Referativnij Zsurnal monopol módon, kizárólagosan közölt információit,

az EI – az egybeeső információkat,
 az MS – a szóban forgó bibliográfiák kizárólagos információit,
 az ÖS – a bibliográfiák összes információját jelenti.

Az információk egymáshoz való viszonyát jellemző mennyiségi mutatók a következők: az egybeesési mutató (K_e), az elveszett (meg nem talált) információk mutatója (K_v) és a felesleges információk mutatója (K_f):

$$K_e = \frac{EI}{I} \cdot 100\%,$$

ahol $I = MRZS + MS + EI = MRZS + \text{ÖS} = \text{ÖRZS} + MS$.

$$K_v = \frac{MS}{MS + EI} \cdot 100\% = \frac{MS}{\text{ÖS}} \cdot 100\%$$

$$K_f = \frac{MRZS}{MRZS + EI} \cdot 100\% = \frac{MRZS}{\text{ÖRZS}} \cdot 100\%$$

A fenti módszer lehetővé teszi a legkülönbözőbb típusú információk, feltárások összehasonlító analizisét.

A következőkben a referátum elején említett vizsgálat anyagából vett táblázatokon mutatjuk be példaként, hogy a fenti mutatók milyen értékeket vettek fel:

az 1. táblázat – a plazmafizika területén – az információk számszerű eloszlását mutatja be;

a 2. táblázat az elemzett folyóiratok,

a 3. táblázat pedig a Referatívnyj Zszurnalban referált cikkeik K_e , K_v és K_f mutatóit sorolja fel.

Az elemzések eredményeként megállapítható, hogy fontos feladat a szakágazati bibliográfiai rendszer további távlati fejlesztése. Ez a munka azonban mind az elméleti, mind a módszertani kérdések megoldásakor fokozott figyelmet kíván.

2. táblázat

Az elemzett folyóiratok K_e , K_v és K_f mutatói

Mutatók	Az egybeeső információk mutatója K_e	Az elveszett információk mutatója K_v	A felesleges információk mutatója K_f
Zónánként			
A ¹	50	20	42,9
A	50,3	17,7	43,6
B	11,7	57,6	86,1
C	14,7	33,3	84,2
D	19,5	29,2	78,8
Az összes információban	29,5	27,9	66,8

A Referatívnyj Zszurnalban referált cikkek
 K_e , K_v és K_f mutatói

Mutatók	Az egybeeső információk mutatója K_e	Az elveszett információk mutatója K_v	A felesleges információk mutatója K_f
Zónánként			
A ¹	21,6	41,8	74,5
A	25,6	41,3	68,7
B	14,9	58,1	81,2
C	14	51,4	83,6
D	17,2	46,5	79,8
Az összes információban	22,5	43,4	72,9

/BOGOLJUBOVA, M. M. – GEDRIMOVICS, G. V.:
Otrazsenie esztesztvennonaucsnoj literatury v tekucsih bibliograficszkizh izdanijah = Naucsnuie i Tehnicszkizh Biblioteki SZSZSZR, 1979. 8. sz. p. 18–23./

(Volant Anna)

Miként tükröződik a valószínűségszámítás és a matematikai statisztika szakirodalma a referáló folyóiratokban?

Az elmúlt tíz évben a szovjet és a külföldi szaksajtóban az azonos profilú referálólapok elemzésével sok publikáció foglalkozott. Az ilyen vizsgálatok nemcsak az egyes szakterületeket legjobban lefedő referálólapok kiválasztására alkalmasak, hanem az információellátás egész rendszerére is fényt vetnek.

A valószínűségszámítás és a matematikai statisztika szakirodalmának feltárása szempontjából a következő referálólapok a legfontosabbak:

*Referatívnyj Zszurnal, Matematika (RZSM),
 Mathematical Reviews (MR),
 Zentralblatt für Mathematik und ihre Grenzgebiete (ZM),
 Bulletin Signalétique. Sec. 110. Informatique. Automatique. Recherche Opérationelle Gestion (BS), és
 Statistical Theory and Methods Abstracts (STMA).*

A felsorolt referálólapok összehasonlító vizsgálata a következő jellemzők alapján történt: a primer információk feldolgozásának a dinamikája, a referált publikációk